

**סיוע עצמי בקרב החברה במדינת רווחה:
מציאות בלתי נמנעת**

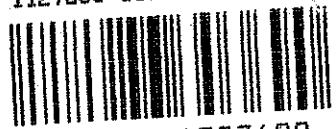
פרופ. אלפרד כץ

פרופסור לרפואה ציבורית ולעבודה סוציאלית
באוניברסיטת קליפורניה

361.47 K28 S

כץ, אלפרד ה.
סיוע עצמי בקרב החברה במדינת ר
'14, 15 ע'
1989

SW1 1129863 000 001

JSW112986303690

הרצאה לזכרו של ארני פינס ז"ל
6 לפברואר 1989
באוניברסיטה העברית בירושלים

סיוע עצמי בקרב החברה במדינת רווחה: מציאות בלתי נמנעת

(הרצאה לזכר ארנולף פינס, 6 בפברואר, 1989)

אלפרד ה. כץ

לכבוד הוא לי להגיש את ההרצאה לזכרו של ארנולף פינס לשנת 1989. לא הכרתי את ארנולף פינס אישית; עזבתי את תחום העבודה הקהילתית היהודית מספר שנים קודם שנכנס הוא אליו, אך לאחר ששמעתי רבות כליכך מעמיתים אודות עבודתו ואישיותו, ולאחר שקראתי כמה מעבודותיו, נתונה הערכתי לאור הרב שהקרין; רבים צועדים בהצלחה בדרכים שהתווה טרם הליכתו ללא עת.

נושא עבודה זו יהיה ההתעניינות, הפעילות וקביעת המדיניות בנוגע לסיוע העצמי, בעיקר כפי שהן מופיעות במה שקרוי "מדינות הרווחה" של מערב אירופה, צפון אמריקה וישראל. מאחר שחייו של ארנולף פינס הוקדשו ליוזמות קהילתיות, למה שאנשים יכולים לעשות למען עצמם באמצעות המגזר הבלתי רשמי, כמו גם באמצעות מוסדות רשמיים, תקוותי שנושא זה ימצא מתאים ובעיתו. כמו כן אני תקווה שיסולח ליהודי מארצות הברית, שהכרתו את ישראל מוגבלת, על שגיאות שבעובדה ובפרשנות בנוגע לארץ זו.

ענייני יהיה לא רק ב"מדה", "למה" ו"איך" של יוזמות וארגונים לסיוע עצמי, אלא גם ביחסם, בהווה ובעתיד, למדיניות חברתית ולגורמים הפוליטיים והתרבותיים האופייניים, המייחדים מדינות מסויימות.

תחילה, יש צורך להציב לדיוננו מסגרת תוך התייחסות קצרה להתפתחויות פוליטיות וכלכליות. לפני שנתיים, דיברה כאן Felice Perlmutter (1) על התמורה שחלה בערכים המקובלים בקשר למקומה של הרווחה ושירותי הרווחה בקרב החברה בארצות הברית. תמורה זו בארצות הברית הביאה לקיצוץ בתוכניות שירותי האנוש גם עוד קודם לשמונה שנות רייגן "השחונות", אך ביתר שאת במהלכן.

בארצות אחרות, הופיעו אידיאולוגיות וביטויים פוליטיים דומים, שהמסר הבסיסי שלהם הוא "קיצוץ בתוכניות רווחה". במהלך החודשים האחרונים התקיימו בחירות במספר ארצות: ארצות הברית, קנדה, צרפת, צ'ילה,

דנמארק, ישראל. עדיין מוקדם מכדי לדעת את השלכותיהן של התוצאות השונות, אך ניתן לקבוע בבטחון שעתיד תוכניות שירותי האנוש והרווחה יהיה בין התוצאות החשובות ביותר של הבחירות בארצות אלה.

במונחים רחבים, הן החברות המפותחות שציינתי, והן אלה המתפתחות, עוברות תהליך של שינויים קיצוניים ובלתי צפויים, המשפיעים עמוקות על אזרחיהן - מאבקים פנימיים, אבטלה, רעב, הגירה פנימית, וכו'. מעבר אוכלוסין מסביבה כפרית לעירונית, הגירה, מהפכים פוליטיים, משברים כלכליים והתקדמות טכנולוגית, כל אלה תרמו ללחצים ולמשבר ביחידה המשפחתית, ולהחלשת קשרים מסורתיים בקהילות, כפרים ושכונות. לחצים אלו מאפשרים את ניכור הפרט והמשפחה מקבוצות הייחוס שלהם. בהחלשת כוחן או בהעדרן של קבוצות מרכזיות חזקות ותומכות, חשים אנשים רבים תחושת אובדן קשה והעדר זהות. בנוסף לשינוי התפקיד והזהות הבלתי רצויים. כפי שכתב המשורר, "אני, זר ופחד, בעולם שלא אני יצרתיו".

ברור שניכור זה איננו תנאי אופטימאלי לפעילות פוליטית או להתפתחות אישית וחברתית. הגירה פנימית, בידוד ותלות מנוגדים לעצמאות ולהתפתחות אישית וחושפים פרטים ומשפחות למצב של אי-נוחות וחוסר תקווה. בה בעת שמדינת הרווחה הגבירה את הבטחון והכיסוי באמצעות תוכניות סוציאליות רבות, היא הגבירה גם את התלות והפאסיביות. זוהי דילמה מתמשכת בחברות של מדינות רווחה.

אולם קיימת עדות לכך שקבוצות בלתי רשמיות המתבססות על עזרה הדדית, עשויות לספק לרבים מכשיר ליישובן האישי של בעיות מטרידות אלה, הכרוכות זו בזו. הפרט מוצא זהות, השתייכות ל"קבוצת שיוך" המספקת מטרד וכונן, ואמצעי להתקבצות משותפת לשם שיפור החיזוק חברתי.

מידה לא מעטה של תשומת לב מקצועית ממוקדת בצפון אמריקה בחשיבותה של ההשלמה עם האובדן האישי, כגון אבלות על מותו של אהוב, אולם, אפשר ליישם "אובדן" גם לגבי קשרים אנושיים מסוג אחר: המצאותם של אחרים בעלי משמעות בחייו של אדם, של בית, של עבודה, של ערכים, אמונות והזדהות. שמירה על בריאות נפשית וגופנית לנוכח אבדות כאלה, וכתרופה להם, הינה אתגר כללי עבור כל חברה.

Marris (2) כתב שמצבים המשבשים את אורח החיים, והכרוכים באובדן,

מעוררים תגובות רגשיות המערערות את בטחונם של אנשים ביכולתם להתמודד עם בעיות קיומיות אחרות. אני מאמין שקבוצות סיוע עצמי לשם עזרה באובדן כזה צריכות להיות משאב ונכס בסיסי בשירותי הקהילה ובתכנון החברתי. כיום הן מהוות "כלי חברתי" שאי אפשר בלעדיו, שיש ליצור ולטפח בכל מקום, על מנת לעזור לאנשים להתמודד עם חוסר הוודאות שבחייהם.

ההבנה שהתמיכה הבלתי-רשמית הזו במבנה של עזרה הדדית הינה חיונית, מתחילה לצורך בחברות של מדינות רווחה. מבט מקיף יותר על פעילות הסיוע העצמי כמשאב קהילתי בסיסי, וכתוצאה מכך, כגורם חשוב במדיניות ותכנון חברתי, ניתן בסדנה הלאומית בנושא הסיוע העצמי ובריאות הציבור (ספטמבר, 1987) שנתמכה בידי הרופא הראשי בארצות הברית. מהתכנסות היסטורית זו עלו הצעות המלצות ויוזמות, הן כלליות והן ספציפיות, למדיניות חברתית. אנו תקווה, שהן מציינות את הכרתה של ממשלת ארצות הברית בקבוצות הסיוע העצמי כמרכיב חיוני בהתנדבות קהילתית, ורומזות על כך שהממשלה תספק להן תמיכה כספית, כולל תמיכה עבור מחקר עתידי בנושא הסיוע העצמי ועבור clearinghouses לסיוע עצמי. בעזרת התפתחויות אלה, תהיה ארצות הברית על דרך המלך לקראת מודעות חברתית חדשה או מחודשת ומתפתחת, הרואה בשירותי אנוש שילוב או שותפות בין השירותים המקצועיים המבוססים לבין המעגל הבלתי-רשמי השווה להם בחשיבותו.

סיוע עצמי ופיתוח חברתי

הבה נתעכב עוד מעט על המונח המקובל והמעורפל מעט - "פיתוח". אפשר לראותו כמתייחס לאוולוציה היסטורית של חברה ביחס להסדרים כלכליים, פוליטיים וחברתיים, המתנים את איכות החיים של אוכלוסייתה; לחילופין, אפשר לראותו כמערכת יעדים, עקרונות ותהליכים, אשר באמצעותם חותרת חברה לשינויים בהסדרים אלה. הנושאים המרכזיים בפיתוח חברתי סובבים סביב עוני ועושר, פיזור מוקדי הכוח - הגורמים המעניקים יתרון לאלה, וחסרון לאחרים. השקפתו של Sanders על בנושא הפיתוח החברתי נוגעת במרכיב ה"רווחה" במדינות רווחה. הוא כותב שפיתוח הינו "תנועה המגלמת את הפילוסופיה של התפתחות חיובית, אנושית בקרב חברות, המיוערת לעם. הוא מתייחס לצדק חברתי ולחלוקה הוגנת של משאבים; זוהי תפישה המגלמת עמדת מוצא בסיסית פילוסופית של עבודה עם אנשים, בתפקיד של סיוע חיובי, הוליסטי, תוך פתיחות לשינוי חברתי, ובהתבססות על אופטימיזאציה של הכוחות והיכולת הגלומים בפרטים, משפחות וקהילות". (3).

ההכרה בצורך בתהליכים מודעים של פיתוח חברתי מופיעה בו זמנית בחברות מפותחות מבחינה טכנולוגית ובארצות העולם השלישי. "מדינות הרווחה" האירופאיות היו באופן כללי יותר מודעות ומרחיקות ראות בקשר לתכנון חברתי פיתוחי, מאשר ארצות הברית. אולם עד לעת האחרונה, לא אלה ולא אלה ראו את מקומו של הסיוע העצמי, או קישורו אותו במודע עם רכיבי פיתוח חברתי אחרים. למרות זאת, מנתחי פיתוח חברתי מסכימים שניתוף אזרחים הינו הכרחי על מנת לממש מטרות פיתוח עיקריות בדוגמת בניה לאומית, אזרחית ומוסדית. נראה שהקניית הכוח לפרטים, לקבוצות ולקהילות על-ידי האדרת עצמאותם ויכולתם להתמודד עם בעיותיהם, על-ידי שיתופם בקבלת החלטות הנוגעות כפתרונות, והגברת בטחונם העצמי בפעילות אישית וקבוצתית, הינה בת-לזוואי הכרחית, ואפילו תנאי מוקדם, לתכנון הפיתוח החברתי. היא עשויה להרחיק לכת בהתמודדות עם הקונפליקט המתמשך במדינות רווחה בין בטחון, מצד אחד, לבין תלות פאסיבית.

הוגה הדעות וההיסטוריון החברתי הצרפתי המצויין, Michel Foucault, דן בקונפליקט זה בקובץ ראיונות ומאמרים שפורסם לאחר מותו (4). Foucault אמר:

מטרת הבטחון החברתי האופטימאלי, תוך שילוב עצמאות מקסימאלית, הינה ברורה דיה. אני מאמין שמטרה כזו דורשת שני סוגי אמצעים. ראשית, אנו זקוקים לאמפיריציזם מסויים. עלינו להפוך את תחום המוסדות החברתיים לשדה מחקר נרחב, באופן שיאפשר להחליט איזה ברזים יש לטובב, איזה ברגים יש לשחרר פה ושם, כדי להשיג את השינויים הרצויים; ברור, למשל, שאנו צריכים לקבל על עצמנו תהליך של ביזור על-מנת לקרב את מוקדי קבלת ההחלטות אל אלה התלויים בהם, ולקרב את תהליכי קבלת ההחלטות, ועל ידי כך להמנע מההטמעה המוחלטת המותירה אנשים במצב של בורות באשר למה כרוך בתקנה זו או אחרת. מה שעלינו לעשות, אם כך, הוא להרבות בניסויים בכל מקום אפשרי, בתחום מעניין ונחשב זה של חיי החברה.

הצעות אלו עולות בקנה אחד עם אתוס הסיוע העצמי, וקוראות ליישומן בחברות מדינות הרווחה, תוך שימת הדגש על השתתפות דמוקרטית, על אזרחות בעלת ידע ומודעות, על עצמאות ויזומה, על אנטי-ביורוקרטיה ועל ביזור.

עתה נתבונן בכמה התפתחויות במדינות רווחה באירופה.

הסיוע העצמי בהקשר של מדינות הרווחה האירופאיות

באמצעות הכלת הביטוח הלאומי "מהעריסה ועד הקבר", הגיעה מדינת הרווחה האירופאית למעמד של סמל ה"סוציאליזאציה של הצרכים", בניגוד ל"פריוואטיזאציה של הצרכים" שאיפיינה את תגובת ארצות הברית לדרישות המיידיות של חיי היומיום. אין זה מקרה שבצפון אמריקה התהווה גשוג נרחב יותר של קבוצות הסיוע העצמי, כהשתקפות של ערכי תרבות מסורתיים של "אם אין אני לי מי לי", כלכלה חופשית ועזרת המשפחה והשכנים במקום הממשלה.

כך ישנן בארצות אירופה פחות קבוצות סיוע עצמי, יחסית לאוכלוסיתן, מאשר בארצות הברית וקנדה. אולם, בתגובה לדיונים ולהשפעה של הקהילה האירופאית הכלכלית ושל סוכנויות ארגון האומות המאוחדות, כמו ארגון הבריאות העולמי, למשל, החלו מספר ארצות מערב-אירופאיות לכלול את טיפוח הסיוע העצמי במסגרת הרחבה של יעדי מדיניות והתכנון החברתיים. רשויות עירוניות, מדינות ואיזורים בגרמניה המערבית, אוסטרליה, הולנד, בריטניה ובלגיה קבעו מדיניות, ובמספר מקרים חוקקו חוקים, המעניקים לגיימיאציה לפעילות הסיוע העצמי על ידי הכרה בקבוצות הסיוע העצמי כמרכיב רלוונטי במערך הכולל של שירותי אנוש. רשויות מקומיות ואזוריות מקבלות את הסמכות ליצור מעורבות ולספק להם עזרה כספית מוגבלת. בעוד שארצות דרום ומזרח אירופאיות הן במידה רבה פחות מפותחות מבחינות אלו, נראה כי במקומות אחרים בעולם, ארצות כמו אוסטרליה, ניוזילנד, סינגפור, וכמובן ישראל, נמצאות בשלב ביניים, ואולי נעות בכיוון הדגם המערב אירופי.

אתן מספר דוגמאות. ב-1985, הודיע שר הבריאות הבריטי שהממשלה מועידה 1.75 מיליון ל"ש לתמיכה בקבוצות הסיוע העצמי המטפלות בבעיות ספציפיות של בריאות או חברה. מטרת הכספים היתה לחזק את שירותי הייעוץ והתמיכה שניתנו לקבוצות הסיוע העצמי על-ידי ארגונים התנדבותיים. יעדי העזרה ההתחלתיים היו ארגוני עזרה הדדית לאנשים המטפלים בבני משפחה תלויים, נכים וחולים. 18 פרויקטים של מרכזים מקומיים לעזרה הדדית מומנו במשך שלוש שנים. התוכנית עובדה בשיתוף פעולה עם מספר ארגונים לאומיים התנדבותיים שאוחדו תחת השם "הברית לסיוע עצמי", ובמטרה למסור את הניהול בידם.

בהולנד, מוענקות סובסידיות באופן שוטף לקבוצות הסיוע העצמי באמצעות השימוש ב"סמוכות", באופן שארגונים דתיים כיתתיים מקבלים מן הממשל המרכזי מימון, שאותו הם מקציבים בהמשך לקבוצות הסיוע

העצמי הפועלות בכמה שטחים: בריאות, סיוע חברתי לקשישים ונכים, חינוך ושיכון, בנוסף לכך, תמך הממשל המרכזי בהוראת ובחקר הסיוע והטיפול העצמי במספר מוסדות אקדמיים.

בגרמניה המערבית, שם רבה ההתעניינות בעזרה העצמית, מוערך מספרן של קבוצות הסיוע העצמי ב-50,000, ו-59 פדראציות או מרכזי תמיכה לסיוע עצמי. המקבלים כספים הן מקהילות מקומיות והן ממשרדי הבריאות, הרווחה, המשפחה והעבודה, המסתכמים בכ-16\$ מיליון. הערים הגדולות ביותר - ברלין, המבורג, מינכן - תמכו הן ב-"clearinghouses" לסיוע עצמי או מרכזי תמיכה, והן בקבוצות בודדות, בהיקף של 4\$ מיליון.

לזכות כל המפלגות העיקריות בגרמניה המערבית נזקפות התבטאויות של אישור ותמיכה ברעיונות ופעילויות הסיוע העצמי. כמה מבין המטיפים לסיוע עצמי רואים בדאגה התלהבות כללית זו, המעידה על הסכנות שבהפקדת עצמאותן של הקבוצות בידי פונקציונרים ממשלתיים ואנשי מקצוע. אולם Trojan, מלומד וחוקר מערב גרמני מוביל בתחום, מסיק שפעילות הסיוע העצמי הינה דרך יעילה כנגד נוקשות וביורוקרטיה במקצועות הסיוע, במפלגות הפוליטיות ובמוסדות הממשלה (5).

תפקידי קבוצות הסיוע העצמי ופעילותן

עד כה אמרתי רק מעט על תוכנם ופעולתם של ארגוני הסיוע העצמי או העזרה ההדדית, מפני שאינני רואה צורך להתעכב, בפני קהל זה, על משמעות המושג, או לתאר צורות ומוקדים ארגוניים בפירוט. ובכל זאת דרושות מילים מספר. שורשי הסיוע העצמי נעוצים עמוק בפרה-היסטוריה, מאחר שכפי שהראה Kropotkin, עזרה הדדית היתה חיונית להשרדות הקבוצה. אין ספק שהיא היתה נהוגה בקרב המתישבים הקדמונים בארץ ישראל, הונחה כאבן יסוד בתורת מנהיגינו הדתיים הגדולים, וכובדה לאורך ההיסטוריה כמנהג וכמצווה. העזרה ההדדית היתה טבועה במהות הקיבוצים הראשונים והתיישבויות אחרות בישראל, והיא ממשיכה להיות משאב רב עוצמה בהסתגלות התרבותית והחברתית של עולים חדשים.

אולם ארגוני הסיוע העצמי העכשוויים מגלמים תכונות וצורות חדשות, השונות מאלה של קודמיהם ההיסטוריים.

בניגוד לעבר, אנו מוצאים כיום קבוצות רבות לסיוע עצמי המתמחות בסיוע בהתמודדות עם משברי חיים, קשיים ומעברים, ועם כל מיני מחלות ולחצים גופניים ונפשיים.

באשר למספרים, לפני כ-15 שנה הערכת שהיו כ-1/2 מיליון קבוצות נפרדות לסיוע עצמי בצפון אמריקה, עם 5-9 מיליון חברים פעילים (6); הערכה זו הועלתה מאז בידי אחרים לכ-3/4 מיליון קבוצות לפחות, עם 15 מיליון פעילים בארצות הברית ובקנדה (7). בעוד שמספרי קבוצות ופעילים בארצות אחרות קטנים מזה באופן ניכר, הרי המשמעותיים ובעלי משקל.

קודם, הצבעתי על כך שחברות רבות חשות בהתגמדותה של תחושת הקהילתיות - של האחוה - של תמיכת שכנים. מהפכים פוליטיים וכלכליים, התפתחויות - טכנולוגיות, תכתיביהם הבלתי הפיכים של התיעוש והעירור (אורבאניזאציה), הגירה כפויה - כל אלה תורמים לבידוד והתמוטטות התא המשפחתי, לירידה בקשרים שכונתיים, ולניכורו של הפרט מקבוצות חברתיות עיקריות. רבים חווים תחושות של אובדן וחוסר זהות, של חוסר אונים וחידלון נוכח כוחות שמחוץ לשליטתם.

במובן הרחב, קבוצות הסיוע העצמי התהוו כאמצעי לגבור על תחושות כאלה, עלידי איחוד אנשים באחוה של מאמץ משותף. מילותיו של Jacob Neusner בדבר האחוה מתאימות כאן. הוא מדבר עליה בעל:

"קשר בין פרטים המתאפיין ביחס גומלין של דאגה עמוקה אחד לשני, ושל מסירות למטרה משותפת. בקשר כזה, כל פרט מכבד את יושרו, פרטיותו וייחודו של השני, ובתוך כך שומר על עצמאותו. אך בו זמנית, הפרטים מקבלים על עצמם מטרה או משמעת עצמית רלוונטית מבחינה חברתית. לכן, במונחים הפשוטים ביותר, האחוה מערבת את הפרט באופן מידי וישיר במטרות הקבוצה. למרות זאת, הפרט עשוי למצוא באחוה כזו את האמצעי להשגת פרטיות רבה יותר תוך כדי מאמציו הוא לשרת את מטרת הכלל. כבוד הדדי ואפילו חיבה עשויים להתפתח מתוך עניין משותף כזה, אך אחוה, שלא כמו "קליקה" אינה תלויה באהדה אישית." (8)

בשנים האחרונות הראו מחקרים מדעיים בתחום הבריאות וה-well-being, שאחוה, התקשרות ותמיכה בזהות, לו זו בלבד שהם רצויים לטיפול הדיכאון והפסיכולוגיים של החיים, אלא המרכיב חיוני ב-well being, בשמירה על בריאות הנפש והגוף, בהגנה מפני מחלה ובשיקום והחלמה ממנה (9).

קבוצות סיוע עצמי מספקות יתרונות אלה באמצעות שירותים אישיים ישירים - יעוץ, תמיכה חברתית, מידע, שינויים במודעות ובתפישת הבעיה.

הן מסייעות בהשגת שירותים מרשויות ציבוריות באמצעות פעולה משפטית. הפעלת לחצים חברתיים, פרסום, ומגעים עם אנשי מקצוע.

הן גם מספקות מגוון של שירותים ממשיים - שמרטפות, טיפול יום ונופש; אמצעי מידע ואמצעים טכניים להקלת העומס על הורים לילד מוגבל; סיוע בתחומי המשפט, השיכון והתעסוקה לאוכלוסיות טעונות טיפוח ובעלות תדמית נכשלת, לנוער, לחולי נפש לשעבר, ולבעלי מגבלות גופניות; תוכניות חיברות עבור קשישים, ועוד.

קבוצות מספר מלמדות היבטים טכניים של "טיפול-עצמי", ויש להן הדרכה עבור פעילויות החל באקופונקטורה, ביואנרגיה, התעמלות, הרפיה, ועד שמירת משקל. כמה מהדוגמאות החשובות ביותר לכך מצויות בתוכניות המלמדות ומדריכות הורילגורוי קוגניטיבי ומוטורי של ילדיבעלי פיגור התפתחותי, תחושבו תרומתם ופעילותם של המדענים הישראלים רבה ומשמעותית.

היסוד המשותף מרחיק הלכת ביותר בפעילויות הסיוע העצמי האלה שכבר הזכרתי הוא ה"empowerment - העלאת תחושת השליטה והבעלות על הסביבה בקרב המשתתפים, אשר מגבירה את יכולתם הן להבין והן להגיב למדיניות ולהמלצות אנשי המקצוע - כלומר, המודעות הביקורתית שלהם, ובטחונם העצמי כצרכנים בהתייחסם בדרך כל שהיא לשירותים שהם מקבלים.

עוד מילה בנוגע לשני היבטים נוספים: המחקר והקשרים עם עובדים מקצועיים. מתוך מחקרים שנערכו במסגרת נסיונית קפדנית, מתחילות להצטבר עדויות לכך שהסיוע העצמי פועל. בהשוואה לאותם השירותים המקצועיים הניתנים על בסיס אחד-לאחד, ישנן תוצאות מעולות לגישות המגלמות גורם גבוה של סיוע עצמי, כמו למשל הטיפול בנפגעי סמים, ההתמודדות עם בעיות נפשיות וגופניות של מתבגרים, שיקום אנשים בעלי מגבלות גופניות, עבודה עם משפחות של חולי נפש, ועוד. מיותר לציין שדרוש מחקר אמפירי נוסף מסוג זה, במיוחד, לדעתי, אודות אפיונם של אנשים העשויים להיות נשכרים, או לא, מהשתתפות בסיוע העצמי.

קיים ויכוח בנוגע ליחסים והניגודים שבין הסיוע המקצועי לבין זה הניתן על ידי קבוצות הסיוע ההדדי. לדעתי, יש לשקול נושא מורכב זה בראש ובראשונה לאור המשמעות האנושית של החוויה. בלי כל קשר למידת אצילות הכוונות ולפיתוח הכישורים של אנשי המקצוע, ברור הדבר

שתוצאת הקשר בין איש-מקצוע לקליינט הוא אי-שוויון מעמדי. המודל הרפואי רב ההשפעה משקף אי-שוויון זה בצורתו הקיצונית ביותר, אך הוא מתבטא גם בגישות מקובלות בחינוך ובתחומים אחרים, כביטוי לאמונה התרבותית השלטת שאיש המקצוע הממוחה-הטכנוקראט שומר סודות נשגבים, בלתי מושגים, ובלתי מובנים להדיוטות.

ניתן להציע את הדימויו של קשר הסיוע העצמי לרעות, לאחות אחים וליחסי גומלין על בסיס שוויוני, בעוד שהמודל המקצועי הינו בר השוואה מדינית יותר ליחסי הורד-ילד. אחד ההיבטים המיצרים את אפשרויות הסיוע המקצועי הוא בדיוק הקשר הבלתי-שוויוני, ההירארכי שבין איש המקצוע לבין המטופל, המגמד, לעיתים, את השני לדרגת מקבל פסיבי של מידע, סיוע טכני ועצה. על מנת לייעל עבודה משותפת זו של שירותים ממוסדים ובלתי רשמיים שאני רואה כגל העתיד, יאלצו אנשי המקצוע להפטר מן הגישות שהוטבעו בהם כלפי המטופלים במהלך בהכשרתם, וחוזקו במסגרת הסוכנויות שלהם. הם יצטרכו ללמוד בהקשר זה איך להתמודד עם קבוצות סיוע עצמי על בסיס של כבוד הדדי, שוויון ושותפות.

כדי לחזק נקודות אלה, אצטט את הפסיכולוג המלומד האמריקאי, Seymour Sarason בכותבו על הצורך ב"יתר אכפתיות והזדהות" בטיפול הרפואי והפסיכולוגי ובדיסציפלינות קליניות אחרות, הוא קובע:

"לחצי הזמן הם מאפיינים את חוויות הכשרתם, משנים באופן בלתי מורגש אך מורשע עמוק את אישיותם ביחס להתנהגות דואגת ומזדהה... דבר זה מובן... במונחים של תרבותה של המערכת אשר בה מתרחש החיברות אל תוך העבודה הקלינית."

וביחס לנושא הספציפי שבו התמקדה עבודה זו, הוא ממשיך:

"מה משמעותו בהקשר זה, של הגידול המדהים בקבוצות סיוע עצמי?... אין ספק, לדעתי, ששנים מן הגורמים המסבירים את גידולם האקספוננציאלי, היום, קודם כל, אי שביעות רצון מן ההאגה וההזדהות שקיבלו ממטפליהם המקצועיים, ושנית, האמונה הקשורה בכך, שרק מי שנמצאים במצב נתון יכולים להבין מה משמעות הדבר להמצא במצב זה, ולכן, יכולים לסייע האחד לשני. אכן, חלק מקבוצות אלה אינן מעונינות בכל קשר עם אנשי מקצוע, וחלקן יוצרות קשר עם אנשי מקצוע אך מצמצמות את תפקידן" (10).

לסיכום

הגיע הזמן לסכם ולתמצת הרצאה זו.

בהקשר של החברות במדינות רווחה, הבנת וקידום הגישה של הסיוע העצמי נעשו המשאב החשוב בהיצע השירותים המשלימים במספר תחומים, והראשיים - באחרים. עובדה זו מסייעת בהפיכת מינהל ביורוקראטי ובלתי-אישי ליותר אנושי, מגבירה את ההתנהגות הדואגת והמזדהה, ומפחיתה תלות ופאסיביות.

במובן הרחב ביותר, ביחס למדיניות חברתית, קבוצות הסיוע העצמי מייצגות ומספקות באופן משמעותי:

(1) תגובה להתמוטטות ולנוקשות במוסדות חברתיים ובתוכניות המוניות על-ידי קידום יוזמות לשינוי חברתי באמצעים דמוקראטיים.

(2) דוגמה והזדמנות להתנדבות חברתית מרצון, המתחברת באופן היסטורי לתפקיד החשוב ששימש המאמץ ההתנדבותי בחברה האנושית מאז ומתמיד.

(3) אמצעים יעילים לתת למקופחים, המנוכרים והבעייתיים תחושת ערך אישי, כבוד, מטרה ושייכות בחברה הטכנולוגית ה"מצליחנית".

(4) יתרונות חסכוניים, במיוחד בתוכניות לבריאות הנפש והגוף, על-ידי שימוש בשירותים בלתי מקצועיים והתנדבותיים, כתחליף ותוספת לשירותים המקצועיים.

(5) empowerment אישי וקבוצתי, הסתמכות עצמית מוגברת המושגת באמצעות פעולות שנבחרו ונוהלו באופן עצמאי על ידי "אנשים פשוטים".

מתוך ההתפתחויות ששרטטתי, אני סבור שיש עתיד מבטיח לסיוע העצמי בחברות מדינות רווחה מודרניות, מכיוון שהן לא תוכלנה להשיג את מטרותיהן ההומאניטאריות החברתיות בלעדיו.

אולם ארוכה עוד הדרך, ודרושה עבודה רבה של מחשבה, עיצוב מדיניות, ישום תוכניות והערכה. התחייבות מילולית וכוונות טובות של מתכננים, מוסדות הכשרה, איגודים מקצועיים ומטפלים, הן ממשלתיים והן התנדבותיים, אינם מספיקים.

הבה נזכור את העקרונות התלמודיים: מעשיך יעידו עליך ולא הגיגי לבך.